

ג ע"ב

[א] רש"י ד"ה כנור ושש כו' - אינו כן.

אור אליהו

[א] כתב רש"י ד"ה כנור: "כנור היה תלוי למעלה ממטתו - ונקביו לצד צפון, כיון שהגיע חצות הלילה רוח צפונית מנשבת בו, דאמר מר (בבא בתרא כה ע"א) 'ארבע רוחות

יותר מחצי מיל לפני צאת הכוכבים"⁷. ונחלקו האמוראים בכמה יותר מחצי מיל, לרבה⁸ הוא תרי תלתי מיל, ולרב יוסף הוא שלשת רבעי מיל⁹.

שלשת רבעי מיל ולרב יוסף הוא תרי תלתי מיל, ונראה שנפלה ט"ס בהעתקת הגהת רבינו. והחתם סופר (שבת לה ע"ב) כתב ליישב את דברי רש"י בלא להגיה בדבריו: "ודע דאין רחוק בעיני לומר דרבה ורב יוסף כללו שיעור תוספת שבת עם שיעורא דידהו. ולפי זה, לפי מה שכתב מג"א סוף סי' רס"א בשם מנחת כהן דשיעור התוספת עולה ג' מינוטען, אם כן לר' יוסף שהכל הוא י"ב מינוטען אם תסיר ממנו ג' מינוטען של תוספת ישאר שיעור בין השמשות חצי מיל ט' מינוטען. ומיושב לשון רש"י ריש ברכות ונדה נ"ג ע"א והרב המגיד פ"ט מהל' א"ב הלכה י"ג והא"ש" (וגם כאן לכאורה יש להקשות: א. זה מיישב רק את הקושיא ממה שנחלקו רבה ורב יוסף בדעת רבי יהודה, אבל עדיין קשה הקושיא השניה, שכיוון שרבי נחמיה אמר ששיעור בין השמשות הוא חצי מיל, אי אפשר לומר שגם רבי יהודה החולק עליו אומר גם כן חצי מיל. ב. כיוון שהשאלה הייתה "שיעור בין השמשות בכמה", קצת דחוק לומר שיוסיפו גם את שיעור תוספת שבת. ג. קשה לומר שרש"י יתבסס על חידוש כזה, בלא יכתוב זאת בצורה מפורשת. ד. הסבר זה הוא רק לרב יוסף, שסובר שלרבי יהודה השיעור הוא תרי תלתי, אבל לא לרבה, הסובר שהוא תלתא רבעי מיל, וצ"ע). ועיין גם בהגהות בן אריה (נדה סם). גם האמרי צרופה (ברכות כאן) ובהגהות בן אריה (נדה סם) כתבו לתרץ את דברי רש"י בלא להגיה (ובכן אריה הביא בסוף את הגהת רבינו כאן) ע"ש. ובספר שי"ר של יום (סימן לו) האריך לתרץ את דברי רש"י בכמה אופנים, אמנם סיים: "ואמנם כל הנ"ל הוא דוחק כדי לקיים הגירסא שלפנינו, אך בהגהות הגר"א שם גרס ברש"י מהלך יותר מחצי מיל, ומשמע שלא ניחא ליה בכל הנ"ל".

רבי יהודה (עיי"ש מה שכתב לדייק כן מלשון הש"ס ורש"י), ולכאורה קצת קשה לומר שיחלקו האמוראים במה שכבר נחלקו התנאים במפורש, וכיון שלא נחלקו כמי מהתנאים לפסוק, אלא נחלקו בשיעור בין השמשות, על כרחך שנחלקו בדעת רבי יהודה (שבדעת רבי נחמיה לא שייך לחלוק, שכן אמר במפורש חצי מיל, ורבי יוסי הרי אמר שהשיעור הוא כהרף עין). וכן מבואר בתוס' (שבת לה ע"א ד"ה תרי) שכתבו על דברי רבה ורב יוסף: "תרי תילתי מיל - קשה דהכא משמע דמשקיעת החמה עד הלילה ליכא אלא תלתא ריבעי מיל, ורבי יהודה גופיה בפסחים בפרק מי שהיה טמא (דף צד ע"א) סבר דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ארבע מילין". הרי שהיה פשוט לתוס' שרבה ורב יוסף נחלקו בדעת רבי יהודה. וסתירה זו בדברי רבי יהודה היא היסוד לשיטת ר"ת לגבי בין השמשות. ועוד גם אם נקבל שנחלקו רבה ורב יוסף בדעת עצמם, עדיין קשה שבלאו הכי אי אפשר לומר שלרבי יהודה השיעור הוא חצי מיל, שאם כן במה נחלק עליו רבי נחמיה בברייתא שאמר במפורש שהשיעור הוא חצי מיל, וכמו שכתבנו למעלה.

7. לכאורה קשה, הרי רש"י כתב כן לפני כן בד"ה והלא כהנים: "והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים - רבי יהודה לטעמיה, דאמר בכמה מדליקין: בין השמשות, כדי מהלך חצי מיל קודם צאת הכוכבים קרוי בין השמשות". ואם כן מדוע רבינו הגיה רק על דברי רש"י בד"ה בין השמשות ולא קודם לכן וצ"ע. אכן ביפה עינים כתב על רש"י ד"ה והלא כהנים: "יש להגיה יותר מחצי מיל, כמו שהגיה הגר"א לקמן ד"ה בין השמשות".

8. לפנינו בגמ' בשבת הוא להיפך, לרבה הוא

ו ע"ב

[א] גמרא לדבר הלכה - גי' הרי"ף והרא"ש מצוה.

אור אליהו

אמנם דעת רבינו שאינו כן, אלא להיפך, בשש שעות אחרונות של היום מנשבת רוח מערבית, ובשש שעות ראשונות של לילה מנשבת רוח דרומית¹².

[א] בגמרא: "אמר רבי זירא, מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא, אמינא קא מחליין רבנן שבתא. כיון

מנשבות בכל יום ויום, שש שעות ראשונות של יום מנשבת רוח מזרחית מהלוך החמה, ושש אחרונות רוח דרומית, ובתחלת הלילה רוח מערבית, ובחצות הלילה רוח צפונית"¹⁰. ומבואר מרש"י, שבשש שעות אחרונות של היום מנשבת רוח דרומית, ובשש שעות ראשונות של לילה מנשבת רוח מערבית¹¹.

הרוח מן הדרום, וכן מן הצפון ומן המערב, כמו שהקדמנו לעיל מפירושו רש"י דברכות. וכיון שכן יש לפרש מה שאמר 'שב הרוח', הוא מלשון 'משיב הרוח', דפירושו, כמו מנשב הרוח, ולא קאי על רוחו של שמש, אלא על הרוח ממש, כמו שאמרו ארבע רוחות מנשבות בכל יום, וכדאמרן. גם ברישא דקרא דכתיב סובב סובב הולך הרוח, אפשר לפרש תיבת רוח, רצה לומר, צד העולם מלשון על ארבע רוחות העולם, דפירושו לשון צדדין, ודוק כי דבר פשוט ברור ונכון הוא".

12. כך כתוב בהערת המו"ל של הגהות רבינו בש"ס ווילנא. ועל כרחך שזו כוונת רבינו, שכן בשש שעות אחרונות של לילה ודאי היתה מנשבת רוח צפונית (כמבואר בגמ' שרוח זו הייתה מנשבת ומנגנת בכנור של דוד המלך ע"ה בחצות הלילה), וכן ודאי שלדעת רבינו בשש שעות ראשונות של היום הייתה מנשבת רוח מזרחית (שהרי בזה לא העיר על רש"י), ואם כן על כרחך שסובר רבינו שיש להחליף את רוח מערבית ודרומית זו בזו. וכן כתב רבינו בפירושו לזוהר (ג קנו ע"ב ד"ה ת"ח): "שארבע רוחות מנשבות בארבע עתות הנ"ל: רוח מזרח ומערב ביום, ורוח דרום וצפון בלילה, כמו שכתוב בזוהר חדש בראשית יג-יד. ואמר שם: ת"ר כשמתחיל רוח צפון לנשב כל השמים וכל הרקיעין וחיות הקודש והאופנים וכל צבא השמים כולם מזדעזעים ומתחלחלים ופוצחים רנה ושבח למי שאמר והיה העולם כו' וזה בחצות הלילה והוא כי רוח צפון

10. הנה בב"ב (שם) לא כתוב במפורש סדר הרוחות, אלא מבואר רק שארבע רוחות מנשבות בכל יום, ורש"י פירש מדעתו את סדרם. ובספר ברכת שמעון כתב שאפשר לומר שרש"י למד כן מהדרשה שמובאת שם בב"ב: "אמר רב יהודה, מאי דכתיב יערוף כמטר לקחי - זו רוח מערבית, שבאה מערפו של עולם. תזל כטל אמרתי - זו רוח צפונית, שמזלת את הזהב, וכן הוא אומר הזלים זהב מכיס. כשעירים עלי דשא - זו רוח מזרחית, שמסערת את כל העולם כשעיר. וכרביבים עלי עשב - זו רוח דרומית, שהיא מעלה רביבים ומגדלת עשבים". ואם נאמר שנקט רב יהודה כפי הסדר (והיינו מתחילת הלילה עד סוף היום) נמצא שנקט כפי הסדר שכתב רש"י.

11. ובספר ברית שלום על הפס' (קהלת א, ה-ו): "וְיָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ, וְאֵל מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זֹרֵחַ הוּא שֵׁם: הוֹלֵךְ אֶל הָרוֹם וְסוֹבֵב אֶל צְפוֹן, סוֹבֵב סָבֵב הוֹלֵךְ הָרוֹחַ, וְעַל סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוֹחַ" כתב: "ולפי זה יתיישב המשך הפסוק בטוב טעם ודעת, אחר שהזכיר הילוך החמה וסיבובה כדכתיב הולך אל דרום וסובב אל צפון סובב סובב, פני מזרח ומערב, נמצא כל שש שעות השמש מסבב והולך צד אחד מארבע רוחות העולם, על זה אמר הכתוב ועל סביבותיו של השמש שב הרוח, פירוש, שהרוח הולך ומנשב בכל שש שעות כדרך הילוך וסיבוב החמה, רצה לומר, כשהשמש במזרח, אז אף הרוח מנשב ממזרח, וכן כשהשמש בדרום גם

אור אליהו

לדבר מצוה¹⁵ ואפילו בשבת". ומבואר לפי גירסא זו שההדרכה לרוץ, וכן ההיתר לרוץ בשבת, הוא לכל דבר מצוה¹⁶. והטעם נראה, שכן ריב"ל הביא ראיה מהפס' "אחרי ה' ילכו", וזה מתאים לגירסא "לדבר מצוה", שעל ריצה לדבר מצוה אפשר לומר שנחשבת הליכה אחרי ה', אבל לגירסא "לדבר הלכה" קשה היכן נרמז הלכה בפס' זה¹⁷.

הדינין לשוטט בעולם ואקרי לילה, ועל כן אקרי אז ערב". אמנם בזוהר חדש (כג ע"א) קשה לפרש כן: "רוח דרום מנשבת מרישא דליליא עד פלגות ליליא כו' ותאנא בההוא זמנא דיינין לחייביא כנורא דגיהנם, וכל עלמא שכבין והוויים בשינתא ולית מאן דמצלי עליהון". ומבואר שהכוונה תחילת הלילה ממש ולא חצות היום, שכן אז אין בני אדם שוכבים בשנתם ודו"ק.
13. וכן גרסו: הבה"ג (סימן ז הלכות שבת פרק כג, אמנם בבה"ג כת"י רומי גרס "מצוה", ראה עמוד 92 ובהערה לה שם), ספר העיתים (קצח), ראב"ן (ברכות קכט), סמ"ג (עשין יב), רבי מתתיהו היצהרי (אבות ו, ג) ועוד.
14. אמנם הרא"ש בשבת (טו, ב) כתב כגירסא שלפנינו (וכמו שהעיר המעדני מלך).
15. וכן הגירסא במדרש תנחומא (בראשית ב), שאילתות (בראשית א), ספר האורה (א, נה), מסילת ישרים (פרק ז) ועוד (עיין הערה הבאה). וכן הוא בכתבי היד: קטעי גניזה ניו יורק ENA 2068/7-8, קטעי גניזה קמברידג' T-S AS 78.226, קטעי גניזה ניו יורק ENA 3652/7.
16. וכן פסק הרמב"ם (שבת כד, ה), וכן פסק השו"ע (צ, יב): "מצוה לרוץ כשהולך לבית הכנסת, וכן לכל דבר מצוה, אפילו בשבת". וכן כתב גם בהלכות שבת (שא, א): "אין לרוץ בשבת אלא אם כן הוא לדבר מצוה, כגון לבית הכנסת או כיוצא בו". וכתב שם רבינו בביאורו: "לדבר מצוה - כן היא גירסת הרי"ף ורא"ש שם לעולם כו' לדבר מצוה".
17. וכעין זה כתב באמרי נועם: "קשה למה לא

דשמענא להא דרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי, לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת, שנאמר אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגו', אנא נמי רהיטנא". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ' ¹³. ולפי גירסא זו מבואר שההדרכה לרוץ, וכן ההיתר לרוץ בשבת, הוא רק לדבר הלכה.
אמנם גירסת הרי"ף (ברכות ג ע"ב, שבת מג ע"ב) והרא"ש (ברכות א, ז) ¹⁴ היא: "לעולם ירוץ אדם

ממונה על השיר, ובלילה שירו עמי שיר דלויים. וזה שכתוב כנור תלוי למעלה כו' וכמ"ש רש"י שם (ושם העיר המו"ל שאולי צ"ל 'ודלא כמ"ש רש"י'), וכמ"ש בזוהר חדש. ותיקון האבות ודוד להיפך: אברהם ויצחק ביום ויעקב ודוד בלילה". הנה מה שכתב שבאבות הוא להיפך, היינו משום שאברהם הוא במידת החסד כנגד רוח דרום, ויצחק הוא מידת הגבורה כנגד רוח צפון. ויעקב מידת התפארת כנגד רוח מזרח ודוד מידת המלכות כנגד רוח מערב. ואם כן, לפי סדר האבות ודוד הוא: דרום, צפון, מזרח ומערב. ואילו לפי סדר הרוחות הוא: מזרח מערב, דרום וצפון. ומה שכתב שרוח צפון ממונה על השיר, כי צפון הוא כנגד מידת הגבורה, וידוע שהלויים הם ממידת הגבורה (כמבואר בזוה"ק בראשית השמטות רסו ע"ב: "ותקינו זמירות דאינון שיר דלויים אבתרייהו מסטרא דגבורה"), ולכן רוח צפונית היא זו שהייתה מנשבת ומנגנת בכינורו של דוד המלך ע"ה.
והוסיפו בהערת המו"ל שכדברי רבינו מבואר בזוהר חדש פרשת בראשית (ב ע"א) וז"ל הזוה"ק: "רוח מערב מנשבת מחצי היום עד הלילה". ובהגהות מלא הרועים הפנה לזוהר תרומה (קעג ע"ב) וז"ל הזוהר: "אי הכי הא בסטרא דדרום דאיהו ימינא אמאי משטטי אינון זינין בישין, בריש ליליא דקא שלטא רוח דרום". ובספרו קהלת יעקב (ערך רוחות) כתב לתרץ דברי רש"י שמה שכתוב בריש ליליא: "היינו אחר חצות יום, שאז מתחיל מדת לילה, כמו שכתוב אוי לנו כי פנה יום כי ינטו צללי ערב, דהיינו תכף אחר חצות יום מתחילין